

De verzamelaar Nicolaas Doekscheer

In 1965 publiceerde C. J. de Bruyn Kops in dit Bulletin een zeer gedetailleerd artikel over de verzamelaar Gildemeester, die zich te midden van zijn beroemde verzameling met vele bekende bezoekers liet vereeuwigen door de Lelie¹. Dat schilderij hangt thans in het Rijksmuseum in dezelfde zaal als een tuingezicht van Hendrik Keun met het portret van een andere verzamelaar, Nicolaas Doekscheer (afb. 1). De verzamelingen waren in omvang en kwaliteit niet te vergelijken. Daarvan getuigen o.a. de veilingopbrengsten: Doekscheer in 1789 f 36 548,— en Gildemeester in 1800 f 167 000,—. Toch is het ter verklaring van het schilderij aardig om ook iets over Doekscheer te vertellen.

Nicolaas Doekscheer was het enige kind van de koopman Caspar Doekscheer — afkomstig uit Duitsland — en Anna Pick en werd gedoopt op 30 juli 1706 in de Oude Kerk. De vader stierf in 1728, de moeder in 1729 en nog in dat jaar trouwde Nicolaas Doekscheer met Elisabeth Groen, die precies even oud als hijzelf was. Het echtpaar bleef aanvankelijk in zijn ouderlijk huis, de Pauw, aan de zuidzijde van de Prinsengracht beoosten de Leidse straat wonen. Het ging hem echter heel goed in zaken en op 10 april 1743 droeg hij zijn huis voor f 7 500,— over en werd zelf eigenaar van het huis het Geloof op de Keizersgracht, thans no. 524, voor f 26 500,—. Daarheen verhuisde hij. In 1754 gaf hij het een geheel nieuwe gevel en vergrootte het ook. In 1756 wist hij het buurhuis met het erachter gelegen huisje in de Kerkstraat te verwerven en bovendien het huisje achter zijn eigen huis. Die twee huisjes werden afgebroken en in plaats daarvan

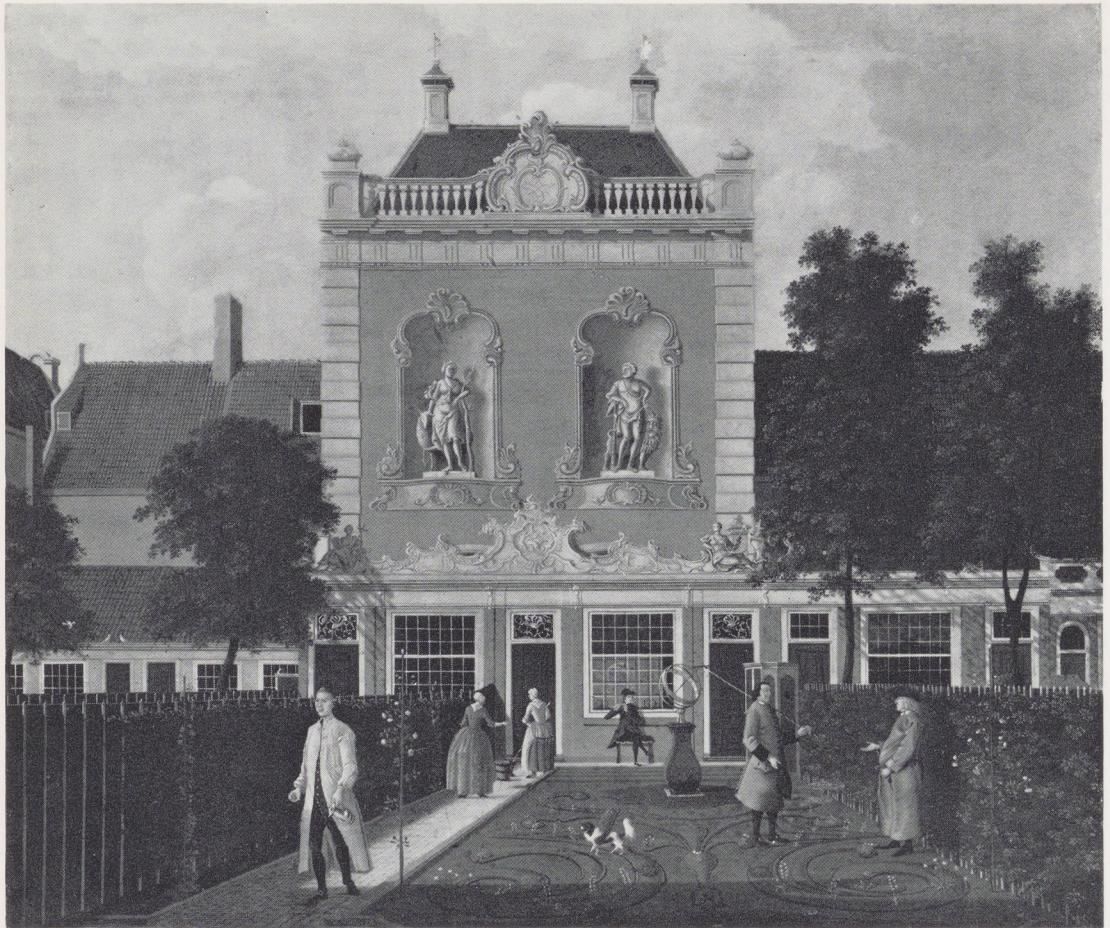
bouwde hij een zeer decoratief koetshuis met stal en zolders. Die verbouwing kwam in 1758 klaar².

In 1759 werd hij eigenaar van een van de beroemde pakhuizen van Pels, de Sparreboom, tegenover zijn woonhuis gelegen. Voortaan was zijn adres in de lijsten van kooplieden nog veelbetekender: *Nic. Doekscheer in indigo, op de West en op de Levant, over de pakhuizen van Pels*³.

Het huwelijk was kinderloos. De vrouw stierf op 20 juni 1782, de man op 21 januari 1789. Ze hadden blijkens hun testament van 28 mei 1771 en 10 juni 1776 voor notaris Wessel van Kleef geen prijs gesteld op het voortbestaan van fortuin, huis en verzameling. Een oneindig aantal legaten en daarna verdeling in twee helften, zijn gedeelte aan een verre nicht, haar gedeelte aan de nakomelingen van haar broer Gerrit, kwamen uit het laatste testament te voorschijn.

De schilderijen moesten verkocht worden. We kennen ze uit twee bronnen, namelijk de uitvoerige inventaris, opgemaakt van 3 februari tot 10 april 1789 voor notaris Nicolaas Obbes, en de veilingcatalogus van 9 september 1789. Ter algemene oriëntatie laat ik de laatste advertentie voor de veiling uit de *Amsterdamsche Courant* van 8 september 1789 volgen:

P. van der Schley, J. de Bosch Jeronimusz, C. Ploos van Amstel Jacob Cornelisz., H. de Winter, B. Zweerts, J. Yver, D. Blaauw, J. de le Beek, A. Wils en W. Haverkorn Willemsz., Makelaars, zullen op Woensdag den 9 september, te Amsterdam, in 't Oude Heeren Logement, verkoopen: Een overheerlijk Kabinet konstige SCHILDERYEN, van de beroemdste Meesters, als: BAKHUIZEN, LE BRUN, TER BURG, CAPELLEN,

Afb. 1. Hendrik Keun. Tuingezicht (Keizersgracht 524) met gezicht op koetshuis (Kerkstraat 61). Paneel, 1772. Rijksmuseum, Amsterdam.

DOUW, VAN DER HEIDEN, DE HOOGHE, HUCHTENBURG, VAN HUYSUM, DU JARDIN, LINGELBACH, METZU, F. VAN MIERIS DE JONGE, OSTADE, PYNAKER, VAN SLINGELAND, VAN STAVEREN, J. STEEN, TENIERS, ADRIAAN VAN DE VELDE, N. VERKOLJE, WALRAVEN, WEENIX, WOUWERMAN, WYNANDS, ZORG, en anderen; sints veele Jaaren byeen verzameld en nagelaaten door wylen den Heere NICOLAAS DOEKSCHEER. Waarvan de Catalogus, zo in 't Fransch als Nederduitsch, by de bovengemelde Makelaars, intyds zal te bekomen zyn; alsmede te Rotterdam by H. Maronier, Boekhandelaar; in 's Hage by J. P. Wynands, Boekhandelaar;

te Leyden by A. Delfos, Konsthändler; en te Haarlem by V. van der Vinne, Konst-schilder; mits betaalende 2 stuivers voor ieder Catalogus. De Schilderyen zyn heden voor een ieder te zien.

Von Heinecken, die in 1768 Amsterdam bezocht, noemt de collectie bij de bezienswaardige kabinetten, maar geeft geen verdere bijzonderheden⁴. In de veilingcatalogus wordt als aanbeveling gezegd, dat in de kleine collectie van uitgelezen schilderijen alles echt is. Ik neem aan, dat vooral het Nederlandse karakter van de verzameling buitenlanders getroffen zal hebben. Bij de 71

schilderijen, die op de boedelbeschrijving worden genoemd, vindt men veel stadsgezichten, landschappen en genrestukjes. Le Brun met één schilderij was de enige buitenlander.

Het beroemdste schilderij was het meisje van Douw (afb. 2), dat Doekscheer op de veiling

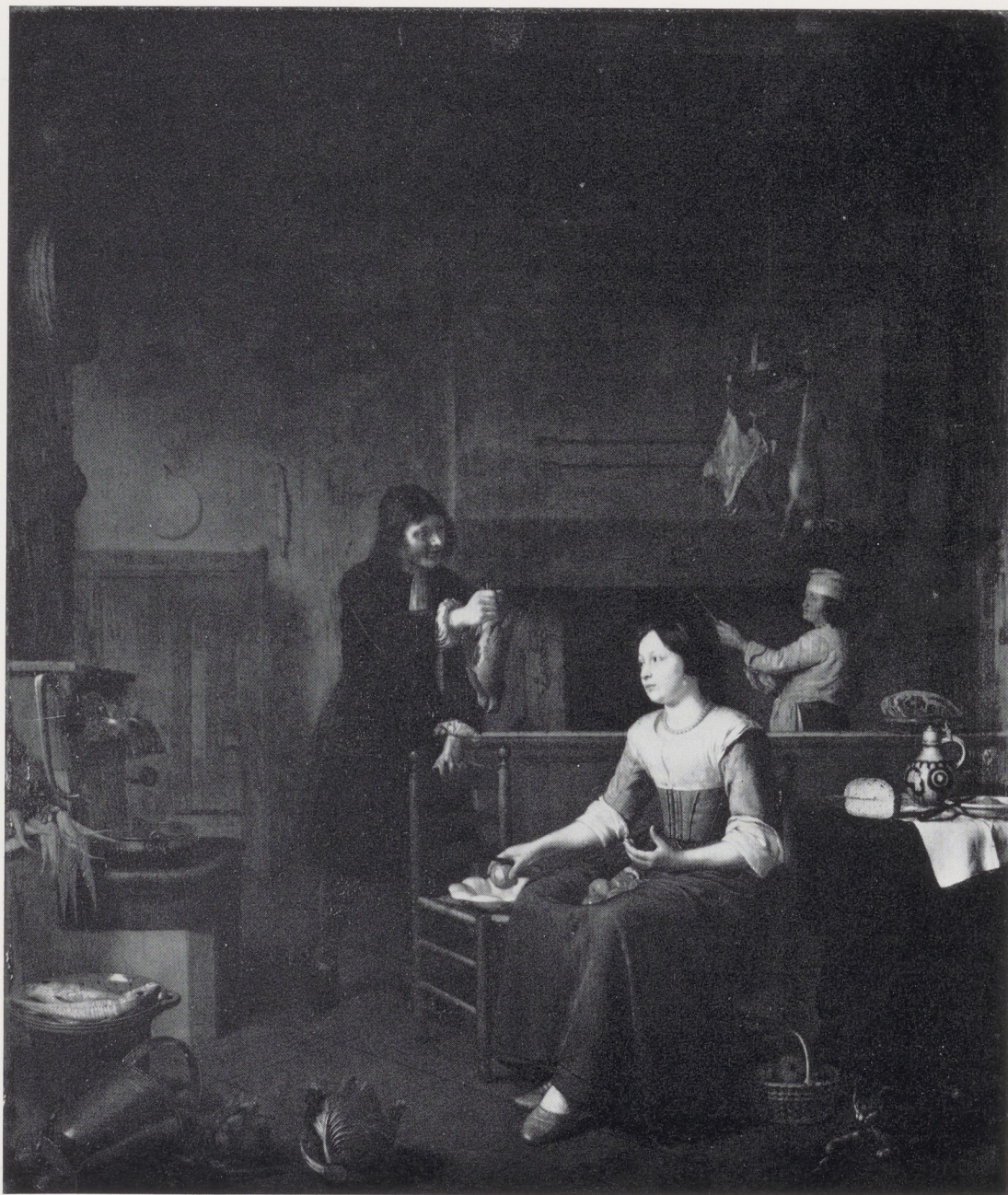
Afb. 2. Gerrit Dou. Meisje in een venster. The National Trust, Waddesdon Manor, Aylesbury, Buckinghamshire.

Braamcamp had gekocht in 1771. Daar had hij ook nog een keukeninterieur van Slingeland verworven (afb. 3) en een riviergezicht van Van de Velde (afb. 4). Dat was allemaal gebeurd door bemiddeling van J. van Diemen. Op de geschreven inventaris van de nalatenschap wordt speciaal vermeld, dat deze stukken uit de collectie Braamcamp kwamen. Over die beroemde verzameling is uitvoerig geschreven⁵. Hier kan ik nog vermelden, dat er zelfs een aparte *Notitie* over de afloop werd uitgegeven, die in de *Amsterdamsche Courant* van 10 augustus 1771 geadverteerd staat:

De naauwkeurige NOTITIE van het beroemd Cabinet SCHILDERYEN, BEELDEN en BEELDWERKEN, TEKENINGEN en PRENTEN, van wylen den Heer GERRET BRAAMCAMP, met de Naamen der Meesters, beknopte Beschryvinge van alle de Stukken, Naamen der respectieve Koopers en Pryzen; word heden compleet afgeleverd voor 16 st. by C. W. ROPCKE, Boekverkooper in de Voetboogstraat te Amsterd.: Zynde deze Notitie zo ingerigt, dat, en de geene, welke geen Catalogus hebben, uit dezelve zig een volmaakt Denkbeeld van alle de Stukken kunnen maaken. Dezelve worden niet in Commissie verzonden.

De Douw en de Van de Velde bleken op de veiling Doekscheer goede beleggingen te zijn geweest. De eerste was gekocht voor f 4 010 en werd verkocht voor f 7 500,—, de tweede voor resp. f 1 800,— en f 3 000,—. De Slingeland daarentegen, die in 1771 f 2 010,— had opgebracht, haalde nu maar f 1 465,—. De tekenaar Jurriaan Andriessen legde zes schilderijen op de kijkdag met zijn pen vast en daarbij natuurlijk de drie Braamcamp-schilderijen (afb. 5 en 6)⁶.

Of Doekscheer persoonlijk opdracht had gegeven aan Jan ten Compe voor diens gezichten op de Nieuwmarkt van 1752 en in de Plantage van 1756, staat niet vast, en evenmin staat dat vast voor een van zijn laatste aanwinsten, een schilderij van D. Kleyne van 1786, *Een zeegezicht van de Zeeuwse kust te zien*, maar zeker heeft hij wel de schilder Hendrik Keun uit Haarlem persoonlijk te werk gesteld. Er waren vier schilderijen van Keun, waarbij twee willekeurige, *Gezicht in de Haarlemmerhout* en *Een woelende zee*. De andere twee toonden huis en tuin van de opdrachtgever. Ik laat van het eerste schilderij de beschrijving uit de veilingcatalogus⁷ volgen, die uitvoeriger is dan die van de inventaris: *Hendrik Keun, 1772. Paneel Hoog 21, breed 30 duim. Een gezicht langs de zuidzijde der Keizersgracht, naar de Leidschestraat en Leidschegracht te zien; rijk gestoffeerd met verscheidene beelden, rij- en vaartuigen. Dit stuk is zeer uitvoerig gepenseeld, en de zonnelichten, als mede de slagschaduw der boomen, op de huizen en den grond, zijn in het zelve wel waargenomen. Voor f 90,— werd het eigendom van de verzamelaar J. Veenig. Op diens veiling van 13 april 1796 waren drie schilderijen*

Afb. 3. Pieter Cornelisz. Slingeland. Keukeninterieur. Duke of Sutherland Collection, National Gallery of Scotland, Edinburgh.

Afb. 4. Adriaen van de Velde. Schaapherders met hun vee bij een rivier. H.M. Koningin Elizabeth II van Engeland

van Keun, een Houtmarkt met synagoge, een Singel gezien naar de Munt en het schilderij van Doekscheer. Het laatste bracht daar maar f 34,— op! De koper was H. van Kleefft en het is het laatste wat ik over dit thans onvindbare stuk kan meedelen.

In de veilingcatalogus komt het andere schilderij van Keun niet voor. Ik laat de beschrijving uit de inventaris volgen: *Een gezigt uit het huis van den Heer Ns Doekscheer, te zien op den tuin en fraaie agtergevel van de nieuwgebouwde stal, staande in de Kerkstraat, met verscheiden beeldjes gestoffeerd, en zeer zonagtig en helder geschilderd.*

Het uiterst decoratieve uitzicht is in grote lijnen

nog altijd aanwezig (afb. 7), maar het schilderij geeft een aantal details, die verloren zijn gegaan. Men kijkt op de indrukwekkende achterkant van koetshuis en stal uit 1758. Ter weerszijden ziet men de merkwaardig gelijke huizen aan de Kerkstraat, waar tegenaan de tuinhuisjes. Ze waren dan ook het werk van één timmerman, rechts van 1671 en links van 1672. De twee schoorstenen, die men ziet, dienen alleen ter verfraaiing; de werkelijke schoorsteen is onzichtbaar. In de nissen staan de beelden van een vrouw met schaap en rank en van Hercules, vermoedelijk als symbolen van zwakheid en kracht. Daaronder is een herinnering aan de oorspronkelijke huizenamen vastgelegd

Afb. 5. Jurriaen Andriessen. Zes 17de eeuwse schilderijen op de verkoping van de collectie Doekscheer in het Herenlogement te Amsterdam op 9 september 1789. Tekening in pen en waterverf, 164 × 208 mm. Part. verz., Amsterdam.

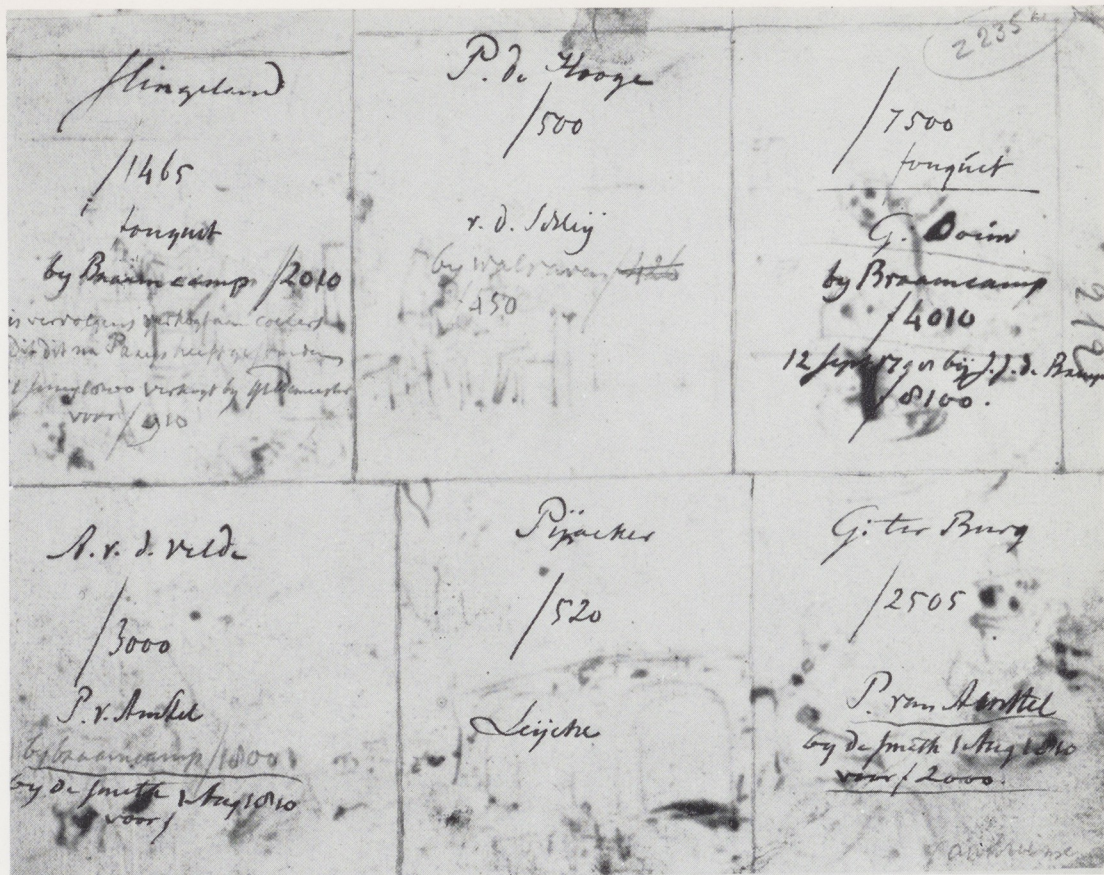
Keizersgracht 524 was namelijk samen met 522 en 520 gebouwd als Geloof, Liefde en Hoop. Hier vindt men die terug, Geloof en Hoop als beelden en tussen deze in als basreliëf de Liefde.

Onder het Geloof zien we Elisabeth Groen; op het schilderij is haar zijden japon te zien, maar op een ongekleurde afbeelding onderscheidt zij zich vrijwel alleen door haar schoeisel van de dienstbode, die zij toespreekt (afb. 8). Onder de Hoop staat Nicolaas Doekscheer in de bekende Japanse rok in gesprek met de tuinman (afb. 9).

Ik zal niet opsommen wat er allemaal op de inventaris werd genoemd op de hooizolder, in de koetsierswoning, in het koetshuis en in de paardenstal,

waar vijf merrieaarden stonden in 1789. Maar wel laat ik volgen, wat tuinhuis en tuin toen bevatten. Het eerste: *Een tafel met een kleedje, een strijktafel, zes stoelen met matte zittingen, een rokkekruk, eenige matten en een carpet, eenige kleinigheden, een wit ophaalgordijn, twee schuifgordijntjes.* De tuin: *Een spheer op de pedestal, eenige tuinstokken, vier tuinbanken, een gieter, een bloem scherm.* Hendrik Keun heeft de tuin van de heer Doekscheer dus wel heel precies afgebeeld!

En dat brengt mij op het laatste punt. Wie zijn de twee jongemannen op het schilderij? Het merkwaardige is, dat zij bij de directe erfgenamen niet te vinden zijn. Zorgvuldige bestudering van de

Afb. 6. Jurriaen Andriessen. De achterzijde van afb. 5. Behalve de namen der schilders zijn ook de veilingprijzen en de kopers genoteerd en bovendien de opbrengsten in eerdere of latere veilingen.

testamenten en de stukken betreffende de afwikkeling van de nalatenschap brengt echter toch wel wat te voorschijn. De helft van de Doekscheerzijde ging naar een verre nicht. Marritje Steenbergen in Hoorn. In het testament van 1771 wordt ook nog over haar broer Gerrit en diens kinderen gesproken. Het tweede testament, van 1776, geeft nauwkeuriger bijzonderheden. De 21-jarige Hendrik Steenbergen staat dan op het punt in het huwelijk te treden met Sara Maria Smit en hij woont blijkbaar bij neef Doekscheer op de Keizersgracht, net als zijn jongere broer Reynier. Deze laatste krijgt nu f 8 000,— gelegateerd en Hendrik zelfs f 20 000,— echter met de bepaling

dat hij, wanneer Nicolaas Doekscheer het eerste overlijdt, aan de weduwe 2½% rente zal betalen. Het geld was stellig als zakenkapitaal bedoeld. Ik meen dan ook te mogen zeggen, dat het jeugdige fluitspelertje onder het basrelief van de Liefde (afb. 10) Reynier Steenbergen uit Hoorn voorstelt die in mei 1762 was geboren en dus nog niet op het kantoor werkzaam hoefde te zijn. De jongeman met kruik en beker (afb. 11), die op de voorgrond is afgebeeld, moet de 17-jarige broer Hendrik Steenbergen zijn, die toen al vaste kantooruren zal hebben gehad. Ik neem aan, dat de linnen jas, die hij draagt, een kledingstuk voor het kantoor geweest zal zijn. Op het schilderij mocht

Afb. 7. Het koetshuis (Kerkstraat 61) van afb. 1 in 1958. Foto Gem. Bureau Monumentenzorg Amsterdam.

Hendrik niet ontbreken, maar in de tuin hoorde hij eigenlijk niet thuis.

Wanneer Nicolaas Doekscheer in 1789 sterft heet de firma al meer dan tien jaren Doekscheer en Steenbergen. Bij de afwikkeling voor notaris Obbes blijken Hendrik en Reynier Steenbergen pakhuizen te hebben overgenomen tijdens het leven van Doekscheer. Gelukkig heeft die de erf-

portie van hun tante Marritje, die ondertussen getrouwd is, met fideicommis belast. Van het geld, dat zij op 25 mei 1791 bij de scheiding voor notaris Obbes toebedeeld kreeg, zal dus op den duur nog wel wat bij Hendrik en Reynier terecht zijn gekomen, wanneer die haar tenminste overleefden. Reynier Steenbergen werd namelijk al op 27 november 1807 in de Oude Kerk begraven.

Afb. 8. Elizabeth Groen, echtgenote van Nicolaas Doekscheer, en een dienstbode. Detail van afb. 1.

Afb. 9. Detail van afb. 1. Nicolaas Doekscheer.

Afb. 10. Detail van afb. 1. Reynier Steenberg.

Afb. 11. Detail van afb. 1. Hendrik Steenberg.

Hendrik Steenbergen stierf op 18 september 1818, 64 jaar oud, op de Kloveniersburgwal nr. 85. Met hem verdween ook *Doekscheer en Steenbergen, op de Keizersgracht Z.Z. bij de Amstel, in Indigo, op de West en de Levant, 781* uit de adresboeken.

Nicolaas Doekscheer had bepaald, dat behoudens de familieportretten en vermaakte schilderijen alles verkocht moest worden. Dat was ook het lot van het gezicht op de Keizersgracht van Keun, waarop ongetwijfeld het tegenwoordige nr. 524 duidelijk afgebeeld stond. Dat huis werd nog in 1789 verkocht aan de koopman Jacob Gefken.

Het tuingezicht werd echter kennelijk vermaakt bij een van de niet bewaarde codicillen. Zekerheid, aan wie het werd vermaakt, bestaat er dus niet, maar men zal het met mij eens zijn, dat de kans groot is, dat Hendrik Steenbergen, een van de executeuren van de nalatenschap, de uitverkorene was. Ook in dat opzicht is het een waardig pendant van het schilderij van Gildemeester, dat eveneens aan een van de personen, die waren afgebeeld, vermaakt werd ⁸.

Noten

¹ C. J. de Bruijn Kops, *De Amsterdamse verzamelaar Jan Gildemeester Jansz.*, *Bulletin van het Rijksmuseum* 13 (1965), blz. 79 e.v.

² *Over de geschiedenis van dit huis aan de Keizersgracht 524 en het erachter gelegen huis aan de Kerkstraat zie: I. H. van Eeghen, De bouw van het huis 'Het Geloof', in Kringloop, uitgave van N.V. Technisch Bureau Beuker, 3de jrg.-nr 1, januari 1971, blz. 2-7; daarop aansluitend: J. C. Teunisse, Hout van toen (een overzicht van de restauratie van Kerkstraat 61), blz. 8; voorts: I. H. van Eeghen, De restauratie van Kerkstraat 61, maandblad Amstelodamum 1971, blz. 40-45.*

³ I. H. van Eeghen, *De pakhuisen van Pels*, maandblad Amstelodamum 1970, blz. 217-224.

⁴ Karl Heinr. von Heineken, *Beschreibung einer Reise nach Niedersachsen, Westphalen und Holland, hauptsächlich in Betrachtung der Kunstwerke und der Künstler. Aanwezig op de K.B. te 's-Gravenhage.*

⁵ Dr. Clara Bille, *De tempel der kunst of het kabinet van Braamcamp*, dissertatie, Amsterdam 1961.

⁶ *Particuliere verzameling. Deze tekening geeft een bevestiging van de mededeling in de inventaris, dat slechts drie schilderijen uit de collectie Braamcamp in de collectie Doekscheer terecht waren gekomen. Het schilderij van Griffier in laatstgenoemde collectie kan niet identiek met dat van Braamcamp zijn.*

⁷ *Frits Lugt, Répertoire des catalogues de ventes publiques, I, Den Haag 1938, no. 4476, heeft een grappige zetfout, namelijk dat deze zeer Amsterdamse collectie in Rotterdam (!) geveild zou zijn. Behalve de twee schilderijen van ten Compe en de drie van Keun met Amsterdamse gezichten waren hier ook nog Jan van der Heyden, gestoffeerd door Adriaen van de Velde, een gezicht op de Westermarkt en Johannes Lingelbach 1656, gezicht van de Dam en het stadhuis.*

⁸ *Zie over dit schilderij ook: I. H. van Eeghen, De restauratie van Herengracht 475, maandblad Amstelodamum 1972, blz. 25 e.v.*